

ЕЛЕОНОРА ПАЛИХАТА

karga24@ukr.net

orcid.org/0000-0003-4995-1184

доктор педагогічних наук, професор

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса 2

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Висвітлено актуальну проблему сучасного соціуму – формування лінгвістичної естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури під час здобуття професійної освіти у процесі вивчення дисципліни «Сучасна українська літературна мова». Окреслено межі мовних норм, що впливають на естетику лінгвістичної культури. Зосереджено увагу на актуальних порушеннях: лексичних норм, які полягають у використанні стилістично невмотивованих мовних варіантів, що стосуються тавтології, плеоназму, багатослів'я, слів, ужитих у невластивому значенні, інтерференційних явищ; фразеологічних, що торкаються правил уживання стійких словосполучень без спотворення їхнього змісту і граматичної будови; морфологічних, що стосуються міжмовної інтерференції, ненормативних утворень, що не відповідають граматичним категоріям роду, числа, відмінка, ступеня, особи, часу, способу, стану, виду; синтаксичних норм – у словосполученнях з неправильними формами узгодження, ненормативними безприйменниковим і прийменниковим керуваннями, вживанні одного прийменника у значенні іншого. Окреслено синтаксичні помилки: у простих реченнях при неправильній координації підмета і присудка, порушенні однорідності ряду і побудові речень із дієприкметниковим і дієприслівниковим зворотами; у складних реченнях при відриві підрядного означального речення від пояснюваного слова і невмотивованій парцеляції. Запропоновано методи навчання і систему вправ для удосконалення мовних норм з метою формування лінгвістичної естетичної культури майбутнього вчителя-філолога.

Ключові слова: професійна освіта, естетична культура, учитель-філолог, мовні норми, методи, вправи.

ЭЛЕОНОРА ПАЛЫХАТА

доктор педагогических наук, профессор

Тернопольский национальный педагогический университет

имени Владимира Гнатюка

г. Тернополь, ул. Максима Кривоноса 2

ФОРМИРОВАНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ-ФИЛОЛОГОВ

Освещена актуальная проблема современного социума – формирование лингвистической эстетической культуры будущего учителя украинского языка и литературы при получении профессионального образования в процессе изучения дисциплины «Современный украинский литературный язык». Определены пределы языковых норм, влияющих на эстетику лингвистической культуры. Сосредоточено внимание на актуальных нарушениях: лексических норм, которые заключаются в использовании стилистически немотивированных языковых вариантов, касающихся тавтологии, плеоназма, многословия, слов, употребленных в несвойственном значении, интерференционных явлениях; фразеологических, касающихся правил употребления устойчивых словосочетаний без искажения их содержания и грамматического строя; морфологических, касающихся межъязыковой интерференции, ненормативных образований, которые соответствуют грамматическим категориям рода, числа, падежа, степени, лица, времени, способа, состояния, вида; синтаксических норм – в словосочетаниях с неправильными формами согласования, ненормативными беспредложным и предложным управлениями, употреблении одного предлога в значении другого. Определены синтаксические ошибки: в простых предложениях при неправильной координации подлежащего и сказуемого, нарушении однородности ряда и построении предложений с причастным и

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І МАЙСТЕРНІСТЬ ПЕДАГОГА

деепричастным оборотами; в сложных предложениях при отрыве подчиненного определительного предложения от объясняемого слова и немотивированной парцелляции. Предложены методы обучения и систему упражнений для совершенствования языковых норм с целью формирования лингвистической эстетической культуры будущего учителя-филолога.

Ключевые слова: профессиональное образование, эстетическая культура, учитель-филолог, языковые нормы, методы, упражнения.

ELEONORA PALYKHATA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Ternopil, 2 Maksyma Kryvonosa Str.

FORMATION OF AESTHETIC CULTURE OF THE FUTURE TEACHERS- PHILOLOGISTS

The article deals with the actual problem of the modern society – the formation of the linguistic aesthetic culture of the future teacher of Ukrainian language and literature during the acquisition of professional education in the process of studying the subjects of the linguistic cycle. A cultural-language excursion was made on the program material of the course «Modern Ukrainian Literary Language». We focus on the provision of linguistic aesthetic culture has been explored by observing linguistic norms – orthographic, punctuation, orthoepic, accentual, lexical and phraseological, grammatical (morphologic and syntactic), stylistic. Attention is paid to the most current violations of linguistic norms and variants of their correction, in particular: lexical ones, which consist of the use of stylistically unmotivated linguistic variants concerning tautology, pleonasm, verbosity, words used in an intrinsic sense, interference phenomena and words that are not match the depicted era, etc.; phraseological, concerning rules of use of persistent phrases without distortion of their content and grammatical structure for influence on the interlocutor; morphological concerning interlingua interference, non-normative formations that do not correspond to the grammatical categories of genus, number, case, degree, person, time, method, condition, tense. Disorders of noun, adjective, numeral, pronoun, adverb and verbal disorders that have the ability to distort the aesthetic culture of Ukrainian verbal and written speech are highlighted and the ways of overcoming them are indicated. Violations of syntactic norms in phrases that are expressed by incorrect forms of matching, non-normative without the preposition control, incorrect control in an atypical combination of a noun and a numeral, non-normative prepositional control when choosing a preposition, the use of one preposition in the meaning of another. The focus is on syntactical errors in simple sentences with incorrect coordination of subject and predicate, violation of the homogeneity of the series, incorrect construction of sentences with participle and adverbial turns; in complex sentences that indicate the detachment of a subordinate signifier from an explanatory word and unmotivated parceling as unjustified sentence breaks. Methods of teaching for the prevention of mistakes are offered, the system of exercises for improvement of linguistic norms with the purpose of formation of linguistic aesthetic culture of the future teacher-philologist is grounded.

Keywords: professional education, aesthetic culture, teacher-philologist, linguistic norms, methods, exercises.

Проблема формування естетичної культури майбутніх учителів-словесників зумовлена потребами виховання всесторонньо і гармонійно розвиненої особистості школяра. Засоби навчання і виховання у процесі формування особистості відділяти нерационально, позаяк вони перебувають у тісному взаємозв'язку. Формування естетичної культури є процесом вироблення в особистості здатності повноцінно сприймати прекрасне, правильно розуміти його, творити і дотримуватися у процесі вивчення лінгвістичних і педагогічних (зокрема, лінгводидактичних) дисциплін.

Ідеї естетики представлені ще в давньогрецькій філософії, зокрема у творах Арістотеля, і належать до періоду пізньої класики, наприклад, праці «Про прекрасне», «Мистецтво риторики», «Поетика» й ін. З того часу і донині учені всього світу намагаються різними засобами збагатити теоретичні і практичні аспекти естетики. Проблему формування естетичної культури студентів досліджували Н. В. Гатеж, В. О. Кудін, Г. І. Кутузова, Н. С. Миропольська, Л. В. Петько, О. П. Рудницька, Лю Сінтін та багато інших, але формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури має значні прогалини. Незважаючи на значний доробок учених у царині формування естетичної культури майбутніх учителів, враховуючи потреби соціуму, професійної лінгвістичної та лінгводидактичної освіти,

неповноту дослідження зазначеної проблеми, формування естетичної культури майбутніх учителів-філологів потребує ґрунтовнішого опрацювання, що зумовлює актуальність нашого студіювання.

Мета статті – дослідити окремі теоретичні аспекти формування естетичної культури майбутніх учителів-словесників у процесі вивчення лінгвістики під час здобуття вищої педагогічної освіти.

Досягнення поставленої мети відбувається за допомогою розв'язання таких завдань: виділити навчальні дисципліни лінгвістичного спрямування, що вивчаються на філологічному факультеті і мають потенційні можливості формувати естетичну культуру студентів-словесників; актуалізувати увагу на поняттях «естетика», «культура» і «естетична культура» в курсі сучасної української літературної мови; визначити й охарактеризувати актуальні в усному спілкуванні норми сучасної української літературної мови, яких часто не дотримуються, як засобу формування лінгвістичної естетичної культури майбутніх учителів-філологів.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у продовженні наукових студіювань з лінгвістичної естетики, започаткованої О. О. Потебнею та Д. М. Овсянко-Куликовським, які зосередили увагу на співвідношенні категорій «краса» та «істина», естетична насолода та міра інтелектуального в естетичному почутті; вперше зробили системний науково обґрунтований опис мовних норм, що впливають на формування естетичної культури усного спілкування.

Формування лінгвістичної естетичної культури у педагогічному вищому навчальному закладі (ВНЗ) ґрунтується на засвоєнні програмного матеріалу з мовних предметів, передбачених відповідними навчальними планами. З метою естетичного впливу на студента-філолога кожна мовна навчальна дисципліна володіє багатогранними можливостями, спрямованими на культурний розвиток особистості.

Навчальні дисципліни мовного спрямування «Практикум з української мови», «Сучасна українська літературна мова», «Культура мовлення», «Стилістика», «Риторика», а також мовні вибіркові дисципліни, зокрема, «Онови діалогічного спілкування», «Орфографія і пунктуація української мови» та інші мають значні професійно спрямовані можливості (засоби і способи) формування естетичних смаків та естетичної культури мовлення майбутніх учителів-словесників для отримання естетичної насолоди у процесі спілкування мовців.

Поняття «естетична культура» складається з двох компонентів «естетика» і «культура», кожен з яких має своє значення і призначення. Естетика у перекладі з грецької означає «здатність відчувати» і тлумачиться як «наука про загальні закономірності, суть і форми відображення дійсності людиною, про перетворення життя за законами краси та роль мистецтва у розвитку суспільства» [2, с. 119], про формування естетичних смаків. Слово «культура» у перекладі з латинської означає «виховання, освіта, розвиток» і пояснюється як «сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства» загалом і кожної людини зокрема, що відображають рівень розвитку, освіченості, «оволодіння якоюсь галуззю знань» чи діяльності [4, с. 182]. Естетична культура – це «ознака розвинутого естетичного сприймання» особистості. Істотним критерієм естетичної культури людини є особливі естетичні відчуття насолоди суб'єкта, який «сприймає прекрасне», пов'язане з дотриманням моральних якостей, вираженням «моральних оцінок» [3, с. 119]. Але, крім сприймання прекрасного, суб'єкт здатний створювати високоестетичний мовленнєвий продукт і за допомогою мовних засобів впливати на окремого співрозмовника чи аудиторію під час монологічного, діалогічного чи полілогічного спілкування. Саме ці уміння і навички мають здобувати студенти-філологи у процесі професійної освіти під час навчання у педагогічному ВНЗ. Естетична культура мовлення – це дотримання сучасних літературних норм української мови на всіх мовних рівнях, системи комунікаційних якостей мовлення як показників мовленнєвої культури, правил ввічливості і мовленнєвого етикету, що відповідають ситуаціям спілкування, та засобів логіко-емоційної виразності.

Сучасній українській літературній мові властиве дотримання передусім певних мовних норм як компонентів естетичної культури усного і писемного мовлення студентів-філологів. Формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури відбувається за допомогою дотримання сучасних мовних норм. Мовні норми – це «мовні варіанти, прийняті в суспільно-мовленнєвій практиці освічених людей, які вважаються зразковими і найкраще виконують свою роль у мові як засоби спілкування» [5, с. 111]. Мовні

норми здебільшого складаються стихійно. Проте велику роль у їх становленні відіграють письменники, майстри слова, наділені даром мовної інтуїції у виборі кращих мовних варіантів, відчуттям естетики слова. З наукового погляду, мовні норми обґрунтовуються мовознавцями, які розрізняють мовні норми, що регулюють правильність, підвищують мовно-мовленнєву, а відповідно й естетичну культуру сучасного українського усного і писемного мовлення (лексико-фразеологічні, граматичні (морфологічні і синтаксичні), стилістичні), тільки усного (орфоепічні та акцентуаційні) і тільки писемного (каліграфічні, орфографічні та пунктуаційні) мовлення. Усі перелічені мовні норми забезпечують формування естетичної культури мовця.

Лексичні норми допомагають розрізнити: значення і семантичні відтінки слів, закономірності лексичної сполучуваності; співвідношення термінології і професіоналізмів; явища синонімії (*бік є правий чи лівий, лицьовий чи виворітний, а сторони є потеплілими, договірними чи рідними*), омонімії та паронімії (*приводити* (кудись, до чогось) *до школи, додому, у світ – приводити до біди, до поганих наслідків*) у професійному мовленні; правила вживання слів іншомовного походження тощо. Порушують естетичну культуру української мови лексичні помилки, які полягають у використанні стилістично невмотивованих мовних варіантів, що стосуються:

1) тавтології, коли зміст слова частково або повністю дублюється (*школярі провели флешмоб на шкільному подвір'ї – замість школярі – учні або діти; учні створили цікавий твір – створили замінили написали; студенти студіюють нову проблему – слово студіюють замінили вивчають, досліджують*);

2) плеоназму – дублювання значень двох слів (*пам'ятний сувенір – правильно пам'ятну річ або сувенір без слова пам'ятний; мій автопортрет – правильно мій портрет або портрет*);

3) багатослів'я – вживання зайвих слів (*у грудні місяці, головний пріоритет, період часу, моя власна думка – правильно у грудні, пріоритет, моя думка або власна думка*);

4) слів, ужитих у невластивому значенні (*корисливі вітаміни – треба корисні, компаньйони коктейлю – треба компоненти; завдяки пожежі – треба внаслідок пожежі; задати питання – треба поставити запитання, запитати; штори, що заважають бачити все, що охоплює зір – треба шори*);

5) інтерференційних явищ (*думки співпадають – замість збігаються, слідувати звичаям – треба дотримуватись звичаїв, нанести удар – замість завдати удару, ви праві – замість ваша правда чи маєте рацію*); *приймати участь – замість брати участь тощо*;

6) слів, невласливих зображуваній епосі: *солдати князя, радянська армія перемогла білогвардійців*.

Фразеологічні норми стосуються правил вживання фразеологізмів без спотворення їхнього змісту і граматичної будови для впливу на співрозмовника. Наприклад, під час некоректного вживання фразеологізмів неправильно вживати *всипати дубової каші* (правильно – *всипати березової каші*); *під відкритим небом* (рекомендовано – *просто неба*).

Формуванню естетичної культури мовлення сприяє грамати́ка як розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови, закономірності побудови правильних змістовних мовленнєвих відрізків (словоформ, синтагм, речень, текстів), формулює загальні граматичні правила дотримання морфологічних і синтаксичних норм. При цьому морфологічні норми передбачають вибір варіантів морфологічних форм слова і поєднання їх з іншими словами. Порушення морфологічних норм української мови і є переважно результатом міжмовної інтерференції, що негативно впливає на культуру українського мовлення. Морфологічні помилки розглядаються як ненормативні утворення, що не відповідають граматичним категоріям роду, числа, відмінка, ступеня, особи, часу, способу, стану, виду [2, с. 24]. Морфологічні порушення поділяються на іменникові, прикметникові, числівникові, займенникові, прислівникові та дієслівні. Вони мають здатність спотворювати естетичну культуру українського усного і писемного мовлення.

До іменникових порушень належать:

1) неправильна кваліфікація родових форм: мучить *різка біль* (треба – *різкий біль*), здати *п'ять гривнів, один гривень* (правильно – *здати п'ять гривень, одну гривню*), лікувальна *шампунь* (треба – *лікувальний шампунь*);

2) помилкове вживання числових форм: *гарна мебель, бути на похоронах, який час, густі волоси* (потрібно – *гарні меблі, бути на похороні, котра година, густе волосся*);

3) порушення вживання відмінкових форм: *по полям, вулиця Тараса Шевченко, конів, виплата по боргам* (правильно – *по полях, на полях, полями; вулиця Тараса Шевченка, коней, виплата відповідно до боргів*); ненормативно – *процеса, аналізу, лексикона, метода, сезону, графіку, терміну/а; статтів*, нормативно – *процесу, аналізу, лексикону, методу, сезону, графіка, терміна (слово), терміну (часу), статей*.

Прикметникові порушення естетичної культури мовлення стосуються неправильного утворення:

а) форм ступенів порівняння якісних прикметників: *найбільш уживаніший, мени уразливіший* (правильно – *найбільш уживаний, мени уразливий*);

б) відмінкових форм прикметників: *на природніх угіддях, дружній потиск руки* (правильно – *на природних угіддях, дружній потиск руки*).

Числівникові помилки спостерігаються у неправильних утвореннях відмінкових форм з буквою **н**: *п'ятидесяти, шестидесяти, семидесяти, восьмидесяти ялинок* (правильно – без **н**: *п'ятдесяти, шістдесяти, сімдесяти, вісімдесяти ялинок*); *тисячу дев'ятсот чотирнадцятий рік* (треба – *тисяча дев'ятсот чотирнадцятий рік*); *на п'ятсотому гектарі* (правильно – *на п'ятисотому гектарі*); *з п'ятистами учнями* (правильно – *з п'ятьмастами або з п'ятисотами учнями*); *заплатила півтора гривня* (треба – *заплатила півтори гривні*); *двохквартирний будинок, двохтисячний кілометр, для трьохрічної програми* (правильно – *двоквартирний будинок, двохтисячний кілометр, для трирічної програми*) [7].

Негативно впливають на формування естетичної культури мовлення займенникові недоречності, які допускаються під час:

а) неправильного утворення відмінкових форм займенників, наприклад: *тіх проблем, зобов'язаний усім матері, звернувся до його, на її покладена відповідальність, це була їх робота, з других джерел* (правильно – *тих проблем, зобов'язаний усім матері, звернувся до нього, на ній покладена відповідальність, це була їхня робота, але це їх не цікавило, з інших джерел*); *чому і як вчити школярів* (правильно – *що і як учити школярів*);

б) використання займенника, нееквівалентного змінюваній формі або неадекватного контексту, наприклад: *Я привітала з Новим роком своєю маму й тата. Діти продавали їхні вироби* (правильно: *Я привітала з Новим роком своїх маму й тата. Діти продавали свої вироби*);

в) уживання займенника, що нееквівалентний змінюваній формі, або неадекватний контексту. Це стосується займенників третьої особи *він, вона, воно* і вказівних займенників *цей, ця, це*. Найчастіше помилка полягає в тому, що з тексту незрозуміло, якого слова стосується займенник, що вносить у текст двозначність, наприклад: *Якщо Василько буде займатися з тренером, він навчиться виконувати специфічні фізичні вправи* (правильно – *Василько навчиться виконувати специфічні фізичні вправи, якщо буде займатися із тренером*);

г) перелічування, де не рекомендується використовувати вказівний займенник *це*, наприклад: *Учитель запропонував позбавити Василька обов'язків старости і запропонував вибрати Михайлика. Це (?) не сподобалося учням. Що не сподобалося учням, позбавлення Василька обов'язків старости чи пропозиція вибрати старостою Михайлика? Студенти говорили про неуспішність і досягнення. Це (?) слід врахувати у подальшій навчальній роботі. Незрозуміло, що потрібно врахувати – неуспішність чи досягнення*;

г) уживання присвійного займенника *свій*, який може дублювати наявне у реченні слово з указаним змістом, наприклад: *Марчук не справився зі своїми обов'язками керівника проблемної групи. Слово свій дублює слово обов'язки і спричиняє двозначність у сприйманні змісту речення*;

д) сприймання змісту тексту речення, в якому потрібно доцільно вживати займенники *усякий (всякий), будь-який, кожний (кожен)*. Вони є синонімічні за значенням, але не тотожні. Займенник *усякий (всякий)* має відтінок узагальнення (*Всякий матеріал є важливим*), *будь-який* – не надає переваги (*Будь-який громадянин села міг стати старостою*), *кожний (кожен)* означає виділення предмета, особи чи явища з однорідних (*Кожний учень має пройти медогляд*). Є випадки, коли займенники *усякий (всякий), будь-який, кожний (кожен)* у реченнях

можуть замінювати один одного, наприклад: *У всякого (кожного, будь-кого) своя доля і свій шлях широкий* (Т. Шевченко);

е) застосування займенників, нееквівалентних змінюваній формі або неадекватних контексту, наприклад: *Кожна людина має уміти послуговуватися усіма мовними нормами, і замість використання діалектних слів, вони (треба – вона) мають прагнути до естетичного продукування і сприймання мовлення*. Важливо, щоб замість будь-який не вживати любий, наприклад: *Мені підійде любя* (треба – *будь-яка*) оцінка, бо я на платному [7]. В українській мові вживаємо займенник *їхній* (а не *їх*, як в російській мові), наприклад: *їхні вчинки, їхні казки, їхні перекази*. Переважно займенник *який* (*яка, яке, які*) використовується для означення особи (осіб), наприклад: *учень, який став відмінником*, тоді як займенник *що* – для означення неістот, наприклад: *твір, що написаний відмінником*.

Прислівникові хиби з'являються під час неправильного утворення ступенів порівняння якісних прислівників, наприклад: *більш досконаліше, найбільш акуратніше* – правильно має бути *більш досконало, найбільш акуратно*. Прислівники *по-моєму, по-вашому, по-нашому* можуть замінюватися особовими займенниками, що стоять у знахідному відмінку з прийменником *на*: *як на мене, на ваш розсуд, на нашу думку*.

Дієслівні огріхи стосуються:

1) вживання слів *дати, їсти, відповісти, доповісти* (та всі слова на *-вісти*), які в другій особі однини мають форми: *даси, їси, відповіси, розповіси, доповіси* (ненормативно – *даш, їш, відповіш, розповіш, доповіш*);

2) утворення станових форм: *я вибачаюся* (правильно – *вибач, вибачте*);

3) використання особових форм дійсного способу: *виконуєм, розучуєм, даєм* (правильно – *виконуємо, розучуємо, даємо*); *звільнюють, купляйте, викличіть, хотять, ходе* (потрібно – *звільняють, купуйте, викличте, хочуть, ходять*);

4) застосування форм умовного способу: *якби б сказали, якби думали би, коли би* (правильно – *якби сказали, якби думали, коли б мені черевики, то пішла б я на музики*);

5) утворення форм наказового способу за допомогою слова *давайте*: *давайте заспіваємо* (правильно – *заспіваймо пісню...*);

6) ненормативних форм активних дієприкметників теперішнього часу на *-ачий (-ячий), -учий, (-ючий)*, яких потрібно уникати або замінювати іменниками, прикметниками, підрядними означальними реченнями, наприклад: *виступаючий на конференції магістрант* (нормативно – *магістрант, який виступає на конференції*); *головуючий на засіданні* (нормативно – *голова засідання*); *відповідаючий на запитання студент* (нормативно – *студент, який відповідає на запитання*);

7) неправильного вживання форм дієприслівників: *Читая текст, він постійно лузав насіння* (правильно – *читаючи*);

8) ненормативне утворення форм на *-но, -то*, наприклад: *Запит здійснено* (правильно – *здійснено*).

Порушення, пов'язані з уживанням службових частин мови, кваліфікуються залежно від контексту як синтаксичні або орфографічні (ненормативно – *як небудь, або ж, всеж-таки*, нормативно – *як-небудь, або ж, все ж таки*) чи лексичні (*так як* буде правильно – *оскільки, тому що, позаяк*) [7].

Естетична культура усного і писемного мовлення порушується в результаті синтаксичних помилок, пов'язаних із побудовою словосполучень, речень, надфразових єдностей відповідно до усталених моделей синтаксичних зв'язків і відношень. Порушення синтаксичних норм у словосполученнях вбачаємо у:

а) неправильних формах узгодження, наприклад: *біла тюль, запашна шампунь* (правильно – *білий тюль, запашний шампунь*);

б) ненормативному безприйменниковому керуванні: *не пробачив єдину доньку, подякувала вас, навчання українській мові, навчання математиці* (правильно – *не пробачив єдиній доньці, подякувала вам, навчання української мови, навчання математики*);

в) неправильному керуванні в нетипових поєднаннях іменника з числівником, наприклад: *написати двоє листів, побачити троє товаришів* (правильно – *написати два листи, побачити трьох товаришів*);

г) ненормативному прийменниковому керуванні при виборі прийменника, наприклад: *знуцання над тваринами, над однокласниками, зошит по математиці* (треба – *знуцатися з тварин, з товаришів, зошит з математики*) і при вживанні одного прийменника у значенні іншого: *побачила у сні* (правильно – *побачила уві сні*) [6, с. 17].

Синтаксичні помилки спостерігаємо у простих реченнях за умов:

1) неправильної координації підмета і присудка, наприклад: *Священник казали прийти вчасно. Кожної неділі моя бабуся ходили до церкви. Ви дала правильне зауваження* (правильно: *Священник казав прийти вчасно. Кожної неділі моя бабуся ходила до церкви. Ви дали правильне зауваження*);

2) порушення однорідності ряду, наприклад: *Микола Іванович зробив обґрунтований і справедливий висновок* (правильно: *Микола Іванович зробив обґрунтований висновок*). Пояснення: логіко-сміслова нерівноправність мотивована тим, що поняття *обґрунтований* є ширшим і містить у своєму значенні уточнювально-наслідковий компонент *справедливий*;

3) неправильної побудови речень із дієприкметниковим зворотом: *Втомлений Василько важкою працею, дивився під ноги й нічого не бачив довкола себе* (треба: *Василько, втомлений важкою працею, дивився під ноги й нічого не бачив довкола себе*);

4) неправильної побудови речень із дієприслівниковим зворотом, наприклад: *Ідучи до школи, почався дощ* (правильно: замінюємо це речення на складнопідрядне: *Коли ми йшли до школи, почався дощ*);

5) порушення необхідного порядку слів, наприклад: *Членів батьківського комітету запрошуємо на конкурс «Знаємо українську мову» з нагоди відзначення Дня писемності та мови* (треба – *Запрошуємо членів батьківського комітету на конкурс «Знаємо українську мову» з нагоди відзначення Дня писемності та мови*) [7].

У складних реченнях спостерігаються синтаксичні помилки, що вказують на:

1) відрив підрядного означального речення від пояснюваного слова, наприклад: *Учителька порадила учням бути уважнішими під час використання синонімів, що вчать у п'ятому класі* (правильно: *Учителька порадила учням, що вчать у п'ятому класі, бути уважнішими під час використання синонімів*);

2) невмотивовану парцеляцію як невинуваті розриви речень, наприклад: *По-перше, природа завжди виліковує нас і направляє на правильний шлях. Допомагає забути повсякденні проблеми. Відволіктись на щось приємне* (правильно: *По-перше, природа завжди виліковує нас і направляє на правильний шлях, по-друге, вона допомагає забути повсякденні проблеми, відволіктись на щось приємне*) [7].

На формування естетичної культури студентів-словесників впливає дотримання стилістичних норм. Звернемо увагу на окремі види стилістичних помилок граматичного рівня, які потребують опрацювання:

1) використання слів, властивих одному стилю, у текстах іншого, наприклад: *Учителька балакала з учнями про героїв роману* (правильно – *розмовляла*);

2) уживання мовних штампів – кальок, кліше, що роблять мову важкою для сприйняття, нечіткою, тому їх необхідно уникати, наприклад: *вирішити проблеми, питання, завдання* (краще – *розв'язати проблеми, питання, завдання*); *в кінцевому рахунку* (краще – *в остаточному підсумку, врешті-решт, зрештою*); *від несподіванки* (треба – *з несподіванки*); *у більшості випадків* (правильно – *здебільшого*); *відноситься до більшості* (треба – *належати до більшості*); *взаді* (треба – *заду*); *більше всього* (треба – *понад усе, найбільше*) [1];

3) нагромадження в одному реченні слів однієї частини мови, наприклад: *У творах учнів є помилки з усіх розділів мови: граматики (морфології, синтаксису), орфографії, пунктуації, стилістики* – переважають іменники;

4) недоречне використання у реченнях сполучних засобів (*і, що, також, по-перше, з другого боку, але, а, бо, тому що*), наприклад: *Учитель повинен знати причини неуспішності тих учнів, яких* (правильно – *які*).

Оскільки нині в суспільстві відбувається прогресивний розвиток різних форм публічного мовлення (промови, доповіді, обговорення, бесіди, дискусії, полеміки, дебати тощо), то активно збільшується питома вага усного спілкування. Формуванню естетичної культури усного мовлення сприяють не тільки граматичні, а й орфоепічні та акцентуаційні норми.

Орфоепічні норми [8] стосуються дотримання сукупності правил вимови голосних і приголосних звуків і звукосполучень, що є в словах у різних позиціях. Наприклад: *сказаф, використаф, написаф, кроф, любоф* (треба – *сказав, використав, написав, кров, любов*); *хвакт, хварба, хвахівець* (правильно – *факт, фарба, фахівець*); *за гратами, ганок, гудзик* (треба – *за гратами, ганок, гудзик*); *звоник, зеркало, кукуруза* (треба – *дзвоник, дзеркало, кукурудза*); *дзякую, бацьківщина, кобзарь, перевірати, робе* (треба – *дякую, батьківщина, кобзар, перевіряти, робить*), *пять, мясо, вязати* (має бути роздільна вимова – *п'ять, м'ясо, в'язати*); *чую, чяс, чясто* (правильно – *чую, час, часто*).

Акцентуаційні норми як один із компонентів естетичної культури усного мовлення стосуються правильності наголошування слів. Рухомість і нерухомість наголосу в різних словах української мови є неоднаковою, тому наголошення будь-якого складу (першого, другого чи третього) створює певні труднощі у запам'ятовуванні місця його використання. У різних формах одного і того ж слова наголос може бути різним, наприклад, у словах *брáти* – *беремо́, беретé* – наголос рухомий, а в словах *грівня* – *грівні* – *грівнями* наголос нерухомий, падає на один і той же склад. Відповідно до акцентуаційних норм одна і та ж форма слова може наголошуватися по-різному, наприклад: *директорі́* і *два директори́*, *вчителі́* і *три вчителі́*. Різні наголоси мають форми родового відмінка однини числівника *один*: *одногó*, *всі до óдного*, *один за óдного*, *одні за óдних* й орудного відмінка однини числівника *одні́м*: *один за óдним*, *один з óдним*, *одні з óдними*.

Близькоспоріднений білінгвізм сприяє розвитку змішаного мовлення і високого ступеня інтерференції, що негативно впливає на всі норми української мови, зокрема й на акцентуаційні. У результаті впливу російської мови в українській мові спостерігаються акцентуаційні порушення: *чотірна́дцять, одіна́дцять, близькі́й, верба́, кропи́ва, кúхонний, спі́вбесі́дник, косі́й* (правильно – *чотирна́дцять, одина́дцять, близькі́й, верба́, кропи́ва, кúхонний, косі́й*). Позбавитися акцентуаційних помилок можна за допомогою використання орфографічного словника, в якому подаються як правильні написання, так і нормативні наголошення слів.

Робота над засвоєнням мовних норм відбувається за допомогою теоретичних, теоретично-практичних і практичних методів навчання «як упорядкованих способів організації діяльності вчителя й учнів на уроці, спрямованих на досягнення навчальної мети» [3, с. 46], запропонованих відомими педагогами (А. М. Алексюк, І. Я. Лернер, М. М. Скаткін, Є. Я. Голант та ін.) і лінгводидактами (О. М. Біляев, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк, Л. П. Рожило й ін.). До них належать такі методи навчання української мови: розповідь (пояснення), евристична бесіда, спостереження над мовою, робота з підручником, метод вправ, методи проблемного та програмованого навчання, метод наочності тощо. Функції кожного методу забезпечуються прийомами навчання як компонентами навчального методу, функцією якого є спрямування студентів на розв'язання часткових дидактичних завдань під час практичного заняття за допомогою ілюстрування чи демонстрування.

Лекційний і практичний курси сучасної української літературної мови у педагогічному ВНЗ сприяють формуванню естетичної культури мовної особистості внаслідок взаємозв'язку естетичної функції з комунікаційною [5, с. 6–13]. У процесі студіювання проблеми формування естетичної лінгвістичної культури у майбутніх учителів-філологів визначено і коротко охарактеризовано мовні норми, актуальні для правильного усного спілкування, що сприятиме підвищенню їхньої психолого-педагогічної та соціально-етичної підготовки. Удосконалення і поглиблення знань про мовні норми естетично впливатимуть на лінгвістичну культуру студентів, що позначиться на ефективності їхньої професійно-мовленнєвої підготовки як фахівців в оволодінні українською мовленнєвою культурою.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в обґрунтуванні системи комунікаційних якостей мовлення як показників естетичної культури, застосуванні правил ввічливості і мовленнєвого етикету у відповідних комунікаційних ситуаціях, дотриманні інтонації та інших паралінгвістичних засобів логіко-емоційної виразності у процесі вивчення риторики як навчальної дисципліни п'ятикурсниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: посібник / за ред. О. Сербенської. – Львів: Світ, 1994. – 152 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 324 с.
3. Беляєв О. М. Сучасний урок української мови: навч.-метод. посібник / О. М. Беляєв. – К.: Рад. школа, 1981. – 177 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 366 с.
5. Кучерук О. А. Програма мовно-естетичного виховання учнів (5–12 кл.) / О. А. Кучерук // Основи естетичного виховання в шкільному курсі української мови: навч. посібник. – Житомир, 2006. – С. 6–13.
6. Палихата Е. Я. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник для студентів / Е. Я. Палихата. – Тернопіль: Лідер, 2009. – 321 с.
7. Граматичні помилки. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5771335/page:5/>
8. Орфоепічні норми української літературної мови. Вимова голосних і приголосних у мовному потоці. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://studfile.net/preview.5598004.page:6>.

REFERENCES

1. Antysurzhyk. Vchymosia vvichlyvo povodyty i pravylno hovoryty. Posibnyk. Za red. O. Serbenskoi [Anti-dialect mixing. We learn to act politely and speak fluently] Lviv: Svit, 1994. 152 p.
2. Babych N. D. Osnovy kultury movlennia [Fundamentals of Speech Culture] Lviv: Svit, 1990. 324 p.
3. Bieliaiev O. M. Suchasnyi urok ukrainskoi movy. Navchalno-metodychnyi posibnyk [Modern lesson of the Ukrainian language: teaching method. manual] Kyiv: Rad. shkola, 1981. 177 p.
4. Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedagogichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary] Kyiv: Lybid, 1997. 366 p.
5. Kucheruk O. A. Prohrama movno-estetychnoho vykhovannia uchniv (5–12 kl.) // Osnovy estetychnoho vykhovannia v shkilnomu kursi ukrainskoi movy: Navchalnyi posibnyk [Program of language and aesthetic education of students (5-12 class)] Zhytomyr, 2006. pp. 6–13.
6. Palykhata E. Ya. Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam. Pidruchnyk dlia studentiv [Professional language Ukrainian] Ternopil: Lider, 2009. 321 p.
7. [Grammar mistakes]. Hramatychni pomylyky. Available at: <https://studfile.net/preview/5771335/page:5/>
8. [Orthoepic norms of the Ukrainian literary language. Pronunciation of vowels and consonants in the language stream]. Orfoepichni normy ukrainskoi literaturnoi movy. Vymova holosnykh i pryholosnykh u movnomu pototsi. Available at: URL. <https://studfile.net/preview.5598004>. 6 p.

Стаття поступила в редакцію 15.11.1919 р.